

JOANNA OSTROUCH-KAMIŃSKA

RELACJE OPARTE NA NEGOCJACJACH –
WYCHOWANIE W RODZINIE
W DOBIE PRZEMIAN RÓL RODZICIELSKICH*

WPROWADZENIE

Istnieje wiele sposobów definiowania procesu wychowania w rodzinie oraz koncepcji dotyczących stylów wychowania, zamiennie nazywanych stylami rodzicielskimi lub po prostu sposobami wychowania dzieci w rodzinie, które doczekały się już wnikliwej analizy i to w ujęciu różnych dyscyplin wiedzy o rodzinie (por. Brągiel, Górnicka, 2012; Opozda, 2012; 2016; Szlendak, 2003; Ostrouch-Kamińska, 2013; Wysocka, Ostafińska-Molik, 2015). Warto zwrócić uwagę, że czym innym są koncepcje wychowania, a czym innym koncepcje realizowania czy konstruowania rodzicielstwa (por. Dzwonkowska-Godula, 2015; Błasiak, 2019; Kotlarska-Michalska, 2014; Opozda, Leśniak, 2017; Ściupider-Młodkowska, Matysiak-Błaszczuk, 2022), choć niewątpliwie pozostają w ścisłym związku, wyznaczając sposoby budowania rodzinnych relacji. Bez względu na to, kogo umieścimy w centrum analizy rodziny jako środowiska wychowawczego – dorosłych (rola rodzicielska) czy dzieci (w relacji z rodzicami–wychowawcami) – niewątpliwie będzie ona osadzona w dynamicznych przemianach, jakie zachodzą współcześnie w kształtowaniu ról i relacji rodzinnych, będących skutkiem przemian ekonomicznych, kulturowych i społecznych, jakich doświadczają dzisiejsze rodziny.

Dr hab. JOANNA OSTROUCH-KAMIŃSKA, prof. UWM – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski; adres do korespondencji: ul. Żołnierska 14, 10-719 Olsztyn; e-mail: joanna.ostrouch@uwm.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8211-740X>.

* Publikacja powstała w wyniku odbytego przez autorkę stażu w Uniwersytecie w Algarve w Portugalii, współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego (Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój), zrealizowanego w projekcie Program Rozwojowy Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie (POWR.03.05.00-00-Z310/17)

Anna Kwak (2005), analizując te przemiany od wielu lat, twierdzi, że mamy do czynienia ze stopniowym przesunięciem oczekiwań normatywnych, zawartych w prawie i zinternalizowanych przez jednostki, w kierunku większego partnerstwa. Autorka nazywa to przejściem „od regulacji wzajemnych stosunków w oparciu autorytaryzm i podporządkowanie do relacji opartych na negocjacjach” (Kwak, 2005, s. 24). Słowo „negocjacje” stanowi punkt wyjścia do autorskich rozważań o wychowaniu w rodzinie jako procesie negocjowania kształtu relacji na tle przemian sposobów realizowania ról rodzicielskich i budowania relacji rodziców z dziećmi.

1. NEGOCJOWANIE I NEGOCJACJE: U ŹRÓDEŁ KONCEPCJI

O popularności słowa negocjacje może świadczyć jego bogata reprezentacja w Korpusie Języka Polskiego, w którym E. Biłas-Pleszak i M. Dargiewicz (2020) odnalazły 113 przykładów jego użycia w odniesieniu do politycznych działań międzynarodowych, 70 przykładów w odniesieniu do aktywności rządów, 50 przykładów w odniesieniu do handlu, 16 do negocjacji kryzysowych i 2 do relacji interpersonalnych. Autorki zwracają uwagę, że praktyka językowa pozwala na rozszerzenie obszaru wykorzystywania tego słowa również na sytuacje powszechne, dotyczące właśnie relacji interpersonalnych. Z kolei dzięki analizie literatury branżowej, wydanej w latach 1974-2014, a więc w okresie zapoczątkowanym przez powstanie na Uniwersytecie Harvarda grupy badaczy pracujących nad rozwojem teorii i praktyki negocjacji (Fisher, Ury, Patton, 1991; Przewoźnik, 2020), autorki odnalazły 24 definicje tego wielowymiarowego zjawiska, jakim są negocjacje. Warto w nich zwrócić uwagę na słowa kluczowe, podkreślające dynamikę i procesualny wymiar negocjacji, istotne z punktu celu podjętych rozważań w niniejszym artykule, które zostały przez nie wyodrębnione: porozumiewanie się, proces, sekwencja, strategia i wymiana, (Biłas-Pleszak, Dargiewicz, 2020, s. 43 i n.).

Odwołując się do źródeł terminu „negocjacje”, G. Osika definiuje je jako proces, „w którym uczestniczą co najmniej dwie strony, reprezentujące niezgodne stanowiska będące przeszkodą w realizacji swoich interesów; działania podejmowane przez strony mają na celu osiągnięcie porozumienia, w efekcie którego stanowiska zostaną uzgodnione” (Osika, 2000, s. 57; por. Crump, 2011). Strukturę negocjacji, jako procesu interakcji, tworzy pięć podstawowych elementów: uczestnicy, obszar, niezgodne stanowiska, przedmiot sporu oraz dążenie do porozumienia. Jak przekonuje autorka, formułując dodatkowe założenia sytuacji negocjacyjnej, podstawą dążenia do porozumienia jest współpraca, która będzie możliwa jedynie w przypadku podlegania przez obie strony wzajemnemu wpływowi.

Uczestnicy procesu negocjacji mogą reprezentować interesy jednostkowe lub grupowe. Czynnikiem inicjującym ten proces są oczekiwania dotyczące chęci zaspokojenia jakichś potrzeb, co jest postrzegane przez uczestników tej interakcji jako możliwe do zrealizowania właśnie w procesie negocjacji. Przebiega on w **obszarze** odnoszącym się do określonej sfery rzeczywistości, który stanowi ograniczony zbiór informacji poddawany przez uczestników analizie, dzięki czemu dokonują oni weryfikacji jego elementów, tworząc własny obraz rzeczywistości. Kolejnym ważnym elementem jest **przedmiot negocjacji**, który w procesie tym podlega ciągłemu przeformułowywaniu, zawsze w odniesieniu do zamierzonego celu. Nie będzie on możliwy bez **dążenia do porozumienia** jako podstawowego motywu, który skłania uczestników reprezentujących **odmienne stanowiska** do wchodzenia w interakcje negocjacyjne. Jak podkreśla G. Osika (2000), uczestnicy negocjacji są uwikłani w wiele współzależności i w swoich działaniach ograniczają się wzajemnie. Ważne jest to, by mieli świadomość, że w procesie negocjacji zarówno podlegają różnym wpływom, jak też je wywierają, oraz że ich cele będą możliwe do osiągnięcia jedynie w przypadku przyjęcia postawy współpracy.

Negocjacje przebiegają wedle ściśle określonych faz, którym przyporządkowane są wskazane działania wraz z ich zakończeniem, czyli osiągnięciem porozumienia i zrealizowaniem zamierzonego przez strony celu. Grażyna Osika wymienia cztery podstawowe grupy czynników wpływających na przebieg negocjacji: przedmiotowe, ludzkie, organizacyjne oraz sytuacyjne, a w ich obrębie m.in. potrzeby, które inicjują negocjacje, ich rodzaj i siłę motywowania, uwarunkowania osobowościowe uczestników, kontekst sytuacyjny na poziomie makro (np. kulturowy), mezo (np. określonej instytucji) i mikro (np. określonej grupy czy sytuacji) oraz relacje istniejące między uczestnikami, dobór technik umożliwiających realizowanie określonej strategii i kryteria oceny, które mają bezpośredni wpływ np. na argumentację (Osika, 2000).

Ponieważ pojęcie negocjacji wykorzystywane jest nie tylko w terminologii handlowej, politycznej czy gospodarczej, w której jak widać ma ściśle określone znaczenia, lecz także w odniesieniu do szerszych zjawisk społecznych i kulturowych, warto przyjrzeć się, w jakich kontekstach znaczeniowych pojawia się w innych perspektywach interpretacyjnych, w tym w perspektywie badań edukacyjnych i refleksji o wychowaniu.

2. NEGOCJOWANIE W DYSKURSIE NAUK HUMANISTYCZNO-SPOŁECZNYCH

W książce *Między rynkiem a etatem. Społeczne negocjowanie polskiej rzeczywistości*, przygotowanej pod redakcją M. Marody (2000), autorki i autorzy analizują procesy konstruowania znaczeń w odwołaniu do koncepcji, dotyczących związku między kulturą a działaniami jednostek oraz związku łączącego owe jednostki z kształtowaniem struktur społecznych. Tytułowe społeczne negocjowanie rzeczywistości jest tu rozumiane jako **proces uzgadniania reguł**, w którym „kultura pełni rolę rezerwuaru alternatywnych sensów znaczeń i symboli, które tworzą «wartość dodaną» do rzeczywistości instytucjonalnej, legitymizującą społeczne roszczenia i grupowo wytwarzane oczekiwania” (Marody, 2000, s. 313). Przykładem analizy procesów uzgadniania reguł mogą być badania, prowadzone przez C.R. Steidl oraz C.E. Sterk (2016), nad sposobami rozumienia i radzenia sobie przez pracowników uczelni wyższych, będących w środkowym etapie rozwoju swojej kariery, z oczekiwaniami władz wydziałów dotyczącymi osiągnięć kadry, w których akcentowano również symboliczne procesy konstruowania wymagań przez władze. Autorkom udało się uchwycić ukryte sposoby wytwarzania tych oczekiwań i różne sposoby ich rozumienia w zależności od płci, a dzięki temu także sposoby konstruowania ścieżek akademickiej kariery, przypisując kluczowe znaczenie procesowi negocjowania w ich wytwarzaniu.

W pracach powstających na styku psychologii, antropologii i socjologii często używane jest określenie „negocjowanie tożsamości”. Tak czynią np. autorzy artykułu *Women in boxing: negotiations of masculinities and femininities in the Gym* (Mariante Neto, Wenzel, 2022) poświęconego negocjowaniu tożsamości płciowej. Przedstawiono w nim kobiety uprawiające boks, czyli funkcjonujące w stereotypowym męskim świecie kultu siły i sprawności fizycznej, doświadczające rozbieżności między tzw. tradycyjną kobiecością związaną z delikatnością i kruchością oraz tą konstruowaną podczas treningów bokserskich, będących odbiciem kulturowych, często stereotypowych definicji kobiecości i męskości. Proces negocjowania tożsamości płciowej dotyczy w tym przypadku **ścierania się różnych wersji** kobiecości, prowadząc do częściowego lub całkowitego odrzucenia bądź akceptowania niektórych z nich.

Innym przykładem mogą być studia J. Ślósarskiej (2016) nad funkcjami auto-narracji w strategiach negocjowania tożsamości w tekstach polskich migrantów przebywających na terenie Wielkiej Brytanii i Irlandii po 2004 roku. Proces negocjowania dokonuje się tu w obrębie tożsamości między obiektywnym i subiektywnym jej aspektem oraz świadomością tożsamości jednostkowej, wewnętrznym obrazem „ja” a obrazem konstruowanym przez warunki określonego/nowego środo-

wiska. Jak pisze J. Ślósarska (2016, s. 286), „procesy indywidualnego i zbiorowego redefiniowania świata przez polskich pisarzy–migrantów, łącząc się z przemianami w sferze społecznej i ekonomicznej [...] funkcjonalizują strategie negocjowania tożsamości jako fundamentalną praktykę przetrwania. Ramy uniwersum symbolicznego stanowią w ich narracjach o typizacji wartości i podmiotów uniwersum, sterujących systemem społecznych oczekiwań. Równocześnie ramy te dopuszczają indywidualizację sygnatury «ja»”. Autorka zwraca uwagę na to, że podmioty konstruujące strategie negocjacyjne, odzwierciedlone w procesie tworzenia opowieści, dzięki **symbolicznej interakcji**, zostają wyposażone w sposoby interpretacji grup i jednostek, co umożliwia im z kolei „uchwycenie sensu działań i modyfikacji kierunku własnych przemian” (Ślósarska, 2016). Pomocnym czynnikiem w transformacji biografii i modyfikacji tożsamości, będącej efektem procesu jej negocjowania, staje się umiejętność zdystansowania się wobec przeżywanej w danym momencie rzeczywistości, co umożliwia wewnętrzną transgresję społecznych i kulturowych uwarunkowań „wpisywanych w biograficzne trajektorie” (Ślósarska, 2016, s. 284), co wpływa na zwiększenie opcji wyboru kolejnych działań.

W opisach tych warto zwrócić uwagę na aktywne działania podmiotu, będącego w nieustannym procesie zmiany zachodzącej zawsze w odniesieniu do kontekstu w konstruowanych doświadczeniach we współpracy z otoczeniem. W pracach z zakresu edukacji takie rozumienie procesów rozwojowych związane jest z konstruktywistycznym myśleniem o edukacji (por. Klus-Stańska, 2000, 2010; Gołębiak, 2005; Męczkowska-Christiansen, 2020), w którym podkreślana jest rola uczenia się jako konstruowania i rekonstruowania wiedzy przez podmioty uczące się zamiast przyjmowania jej jedynie od nauczyciela czy z podręcznika, wspólnego dochodzenia do wiedzy i negocjowania znaczeń oraz z ideologią progresywizmu, w której – jak pisali L. Kohlberg i R. Mayer (2000) – akcentowane są działania i doświadczenia dziecka w rozwoju oraz demokratyczne zasady regulujące procesy edukacji i wychowania.

Mieczysław Malewski (2010), zwracając się ku aktywności podmiotów uczących się, formułuje niezbędne cechy edukacji, wśród których obok refleksyjności, aksjologicznej heterodoksyjności, uczestnictwa i krytycyzmu związanego z gotowością do reinterpretacji znaczeń, wymienia otwartość na negocjacje i poznawcze wybory. Znaczenie procesów negocjowania w edukacji podkreśla również P. Sobkowiak (2009), analizując negocjowanie przez nauczycieli i uczniów programu nauczania języka obcego w Polsce oraz J. Bąbka (2019), odwołując się do koncepcji J. Brunera w rozważaniach na temat uczenia się we współpracy i kooperacyjnego nauczania, akcentując rolę sprawstwa, refleksji, współpracy i kultury w edukacji. Przyjmując taką perspektywę, spróbujmy przyjrzeć się (edukacyjnym) procesom negocjowania w rodzinie.

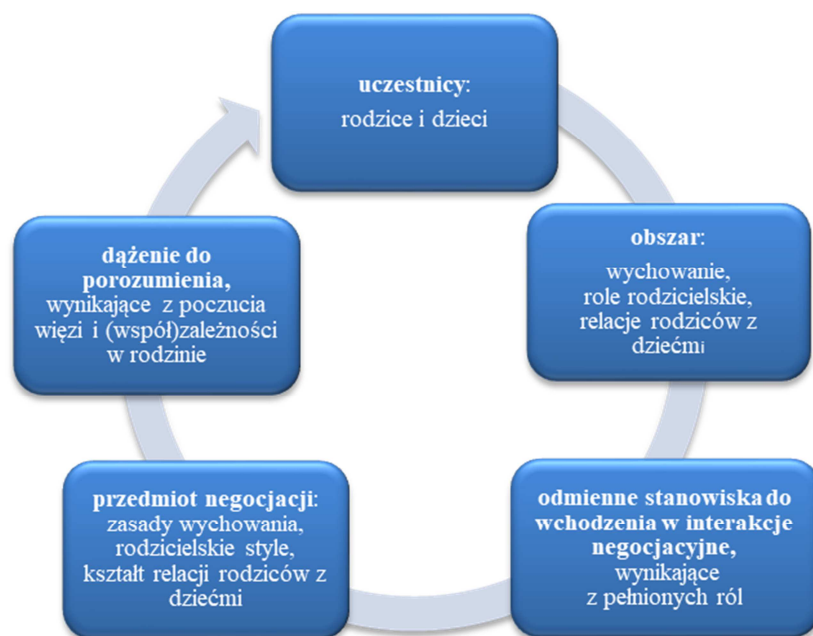
3. PRZEMIANY RÓL RODZICIELSKICH – W STRONĘ RODZINY JAKO PRZESTRZENI NEGOCJACJI

Do myślenia o rodzinie jako przestrzeni wielopłaszczyznowych relacji opartych na negocjacjach skłaniają jej przemiany, będące konsekwencją zmian współczesnego świata, szczegółowo charakteryzowane w publikacjach autorek i autorów, reprezentujących polski dyskurs rodziny (zob. Bieńko, Rosochacka-Gmitrzak, Wideł, 2020; Ściupider-Młodkowska, Matysiak-Błaszczuk, 2022; Ostrouch-Kamińska, 2017a; Kwak, Bieńko, 2020). Można je analizować na trzech płaszczyznach: w skali makro, na płaszczyźnie ekonomicznej, kulturowej oraz społecznej, związane z rozwojem cywilizacyjnym, globalizacją i zmianami wzorców społeczno-kulturowych, w tym tych dotyczących sytuacji/roli kobiet i mężczyzn na rynku pracy i w życiu rodzinnym; na poziomie modeli rodzinnych, wśród których należy wymienić nowe formy życia małżeńsko-rodzinnego i nowe typy rodzin; na poziomie mikrospołecznym, w obrębie rodziny. Mają one związek z upowszechnieniem stylów życia funkcjonujących w krajach zachodu wraz z ideami podmiotowości dziecka i demokratyzacji życia rodzinnego. Zmieniają się także motywy zawierania rodziny i jej trwania – widoczne jest przejście od nakazów normatywnych do indywidualnych decyzji partnerów, opierających się na wzajemnej atrakcyjności i bliskości emocjonalnej oraz od ról rodzinnych, które były efektem przypisania do ról będących efektem osiągnięcia i negocjacji.

Zmiany te są wyraźnie widoczne we współczesnych ujęciach rodzicielstwa i ról rodzicielskich, w których odróżnia się rodzicielstwo odnoszące się do posiadania dzieci (*parenthood*) od rodzicielstwa rozumianego jako budowanie roli rodzicielskiej w wymiarze procesualnym (*parenting*), stawanie się rodzicem w relacji z dzieckiem (Kwak, 2008; Błasiak, 2019). Rodzicielstwo coraz częściej staje się refleksyjnym projektem tożsamościowym, a rola rodzicielska – całożyciowym zadaniem. Wiąże się z pracą budowania rodzicielskiej tożsamości i autorytetu w relacji z dzieckiem, ale także koncepcji roli rodzicielskiej w relacji z drugim rodzicem w sferze opieki, kontroli i rozwoju. Zdaniem A. Honneth'a (2014) analizy przemian współczesnych relacji rodzinnych pokazują, że w odróżnieniu od niestabilności relacji małżeńskich, relacje rodziców z dziećmi wydają się trwałe jak nigdy dotąd. Honeth zwraca uwagę, iż mamy do czynienia ze „zdumiewającym dążeniem” rodziców do budowania długotrwałych relacji współpracy z dziećmi nawet po ewentualnym rozstaniu rodziców, co nazywa procesem „strukturalnego umocnienia” relacji rodziców z dziećmi (2014, s. 163). Tendencje do partnerskiego dzielenia obowiązków wynikających z opieki i wychowania dzieci oraz dążenie obojga rodziców do rozwijania relacji z dziećmi jest interpretowane przez autora jako rozwój

odpowiedzialnego i zaangażowanego rodzicielstwa, będącego moralnym rdzeniem współczesnej rodziny. Smyth tendencję tę dostrzega w spadku popularności rodzicielstwa autorytarnego i wzroście popularności rodzicielstwa autorytatywnego, w którym posłuszeństwo i hierarchiczność relacji zastąpione zostają ich demokratyzacją, negocjacjami i racjonalnym argumentowaniem (Smyth, 2016).

Na skutek rozpadu wcześniej istniejących układów odniesienia i modeli ról rodzina staje w obliczu konieczności podjęcia prób samodzielnego wypracowania nowego kształtu relacji między małżonkami oraz między rodzicami a dziećmi; staje się przestrzenią negocjacji (Dermott, Seymour, 2011), w której można odnaleźć wszystkie elementy struktury tego procesu wymienione przez G. Osikę (2000) i wcześniej przeze mnie zrekonstruowane, co przedstawiono na schemacie 1. Ponieważ celem podjętych w niniejszym artykule rozważań jest analiza wychowania jako procesu negocjacji w rodzinie i jego kontekstów na tle przemian ról rodzicielskich, a proces negocjowania kształtu relacji małżeńskiej poddałam już szczegółowej analizie w książce o rodzinach partnerskich (Ostrouch-Kamińska, 2011), niniejsze rozważania zawęzę do płaszczyzny rodzice–dzieci oraz rodzicielstwa jako doświadczenia konstruowanego w relacji z dziećmi:

Schemat 1. Elementy struktury procesu negocjacji w rodzinie.

Źródło: opracowanie własne.

O przebiegu procesów negocjowania w rodzinie, oprócz kryterium rozwojowego, będą decydowały również czynniki przedmiotowe, związane z rodzajem potrzeb dzieci i rodziców, wynikających z określonej w rodzinie roli i związanych z konstruowaniem ich relacji oraz sposobami zaspokojenia tych potrzeb; ludzkie – związane przede wszystkim z uwarunkowaniami osobowościowymi rodziców i dzieci oraz zachodzącymi między nimi relacjami; organizacyjne – związane z preferowanymi przez rodziców stylami wychowawczymi, wyznaczonymi sposobami rozumienia przez rodziców swojej roli rodzicielskiej, a także kontekst sytuacyjny dotyczący m.in. kulturowych definicji rodziny i ról rodzinnych czy też sytuacji życiowej konkretnej rodziny.

O ile powyższe rozważania, związane z próbą ujęcia procesu negocjowania rodzinnej codzienności wychowania w ramy struktury procesu negocjacji w pierwotnym jego rozumieniu, można odnieść do większości z wcześniej przytoczonych sposobów ujmowania procesu negocjacji, o tyle dużo trudniej będzie uchwycić strukturę procesu negocjowania tożsamości jako symbolicznej interakcji, w efekcie której następuje modyfikacja tożsamości ojca lub matki. Jest on bowiem związany nie tyle z relacją uczestników negocjacji, ile z procesami zachodzącymi w obrębie tożsamości, inicjowanymi zarówno przez edukację rozumianą szeroko za Z. Kwiecińskim (1995) jako zbiór procesów stanowiących „dziesięciościan edukacji”, jak i dzięki poszczególnym doświadczeniom biograficznym nabywanym przez rodziców w cyklu życia, w tym związanych z konstruowaniem roli rodzicielskiej. W wielu przypadkach również negocjowanie będzie dotyczyło procesu ścierania się różnych wersji, stanowisk, koncepcji, z czym najczęściej mamy do czynienia, gdy mówimy o negocjowaniu (w) rodzinnej rzeczywistości.

4. OBSZARY NEGOCJOWANIA (W) RODZINNEJ RZECZYWISTOŚCI

Analizując opublikowane wyniki badań, prowadzone w obszarze rodziny, można wnioskować, że wszystko w jej obrębie podlega negocjacjom i to w każdym z wymienionych powyżej aspektów, np.:

– przestrzenie prywatności oraz intymności nastolatków (Davies, Christensen, 2015);

– zakresy ról rodzinnych – np. w rodzinach z doświadczeniem emigracji zarobkowej (Pawlak, 2014);

– kształty biografii osób rozwiedzionych – w tym przypadku w porównawczym kontekście kultury indywidualizmu zachodu i konserwatywnego Singapuru (Quah, 2015);

– nawyki żywieniowe dzieci i ich udział w wyborze i przygotowywaniu posiłków we współczesnych angielskich rodzinach – ich analiza dostarcza wiedzy nie tylko na temat żywieniowych rytuałów rodzin, lecz także – kształtowania się tożsamości współczesnych dzieci w angielskich rodzinach, zwłaszcza, jak podkreślają autorki, w czasach upadku tradycyjnych autorytetów (James, Curtis, Ellis, 2009);

– wzajemne potrzeby i oczekiwania, zarówno rodziców, jak i dzieci w rodzinach – w tym przypadku ujawnione zostają procesy konceptualizacji oraz priorytetyzacji potrzeb i oczekiwań rodziców i dzieci z ubogich rodzin Anglii (Cortés-Morales, Main, 2022);

– podział opieki nad dziećmi w różnych typach rodzin (Rissing, Inwood, Stengel, 2021);

– podział zadań w rodzinie podczas procesu godzenia obowiązków domowych i tych wynikających z pracy zawodowej (Daly, 2002; Parrott, 2012; Ostrouch-Kamińska, 2011; Żadkowska, 2012);

– autonomię osób z niepełnosprawnością intelektualną w rodzinie (Mill, Mayes, McConnell, 2010);

– rodzinne wartości, czasami konkurencyjne, związane z różnymi światopoglądami (Newendorp, 2017; Smithson, Barlow, Hunter, Ewing, 2017);

– tożsamość męską lub żeńską, wynikającą z roli rodzinnej przypisanej płci oraz poziom decyzyjności związany z posiadaną władzą w rodzinie (Tichenor, 2005) itd.

Takich przykładów można by przytaczać dużo więcej. W przeważającej większości studia dotyczące negocjowania rodzinnej rzeczywistości są prowadzone w perspektywie jakościowej, z wykorzystaniem podejść narracyjnych, (auto)etnograficznych, studiów przypadku. Nie jest to zaskakujące, gdyż procesualny wymiar negocjowania, a także często nieświadomione zaangażowanie w ten proces podmiotów negocjujących (gdy nie odnosi się do zaplanowanego procesu uzgadniania stanowisk, jak ma to miejsce np. w zarządzaniu), sprzyja eksplorowaniu go w perspektywie wglądu w intersubiektywne doświadczenia i codzienne strategie życia rodzinnego.

Proces wychowania w rodzinie jest również obszarem, który wymyka się jednoznacznym ujęciom i trudno go wpisać w jedną określoną strukturę czy definicję. Jak różnorodne może być ujmowanie tego procesu, można wnioskować po wielości istniejących definicji wychowania (por. Śliwerski, 2007) i różnych jego

koncepcji. Na potrzeby rozważań podjętych w niniejszym artykule, odniosę się do tych, które dotyczą wychowania w rodzinie.

5. WYCHOWANIE JAKO PROCES NEGOCJOWANIA RELACJI

Anna Kwak (2005), analizując przemiany we współczesnych relacjach rodzinnych, zwraca uwagę, iż następuje w nich przejście od relacji opartych na podporządkowaniu do tych, w których mamy do czynienia z większym partnerstwem obu stron relacji. Zwrot taki zauważa wielu badaczy dyskursu rodziny zarówno w obszarze ról małżeńskich, jak i rodzicielskich (por. Giddens, 2006; Beck, 2004; Dzwonkowska-Godula, 2015; Ostrouch-Kamińska, 2017b; Sikorska, 2009; Beck, Beck-Gernsheim, 2013; Olczak, 2010). Dotyczy to również samego procesu wychowania.

Na rolę partnerstwa w wychowaniu i relacjach z dziećmi zwracał uwagę już J. Korczak (1993), gdy akcentował potrzebę wspierania dzieci w rozwoju, czyniąc je współodpowiedzialnymi za rezultaty wychowania na równi z dorosłymi. Dzieci mają swoje prawa, swoją godność, należy im się szacunek i nie są własnością dorosłych. Mają prawo do głosu, zwłaszcza w sprawach dotyczących ich samych – jak twierdzi P. Berger – umiejętność słuchania i słyszenia własnych dzieci jest współcześnie jednym z ważniejszych elementów wychowania (Berger, 2001).

Takie ujęcie wychowania wpisuje się w koncepcję „demokracji wychowawczej” scharakteryzowanej przez L. Kohlberga i R. Mayer (2000). Autorzy pojęcie to sytuują w sprawiedliwości relacji między nauczycielem/rodzicem a dzieckiem, co oznacza „włączanie się w społeczność, w której decyzje na temat wartości dokonywane są na wspólnej i sprawiedliwej podstawie, nie oznacza zaś niewtrącania się w decyzje dziecka co do wartości” (Kohlberg, Mayer, 2000, s. 44). O takich założeniach pisze także m.in. D. Baumrind w swojej koncepcji autorytatywnego, demokratycznego stylu wychowania (2005), opierającej się na kontroli z poszanowaniem potrzeb dziecka z jednoczesnym okazywaniem dziecku ciepła i miłości, a także formułowaniu wymagań ukierunkowanych na osiągnięcia dziecka, co umożliwiają „jasno ustalone reguły, rzeczywisty autorytet rodzicielski poparty racjonalną argumentacją” (Wysocka, Ostafińska-Molik, 2015, s. 58). Wychowanie, podobnie jak w koncepcji partnerskiego wychowania (Ostrouch-Kamińska, 2013), jest tu rozumiane jako wspomaganie rozwoju dziecka w kierunku samorealizacji, wspierania poprzez otwartą komunikację, pozytywne motywowanie do dążenia i osiągnięcia celów, podejmowanie działań umożliwiających internalizację wartości i zasad, a także aktywizujących własne myślenie dziecka, stawianie wymagań

dostosowanych do możliwości dziecka, tworzenie sytuacji do dokonywania przez dziecko samodzielnych wyborów, stopniowo poszerzając przestrzeń autonomii i odpowiedzialności, zawsze na podstawie wspólnie określanych zasad i konsekwencji w ich przestrzeganiu. Ważnymi kategoriami, które wyłaniają się z analizy opisów demokratycznego stylu wychowania są: wzajemność, współpraca na partnerskich zasadach oraz negocjacje jako podstawowy element rodzinnej codzienności.

Wychowanie jako proces negocjowania, czyli uzgadniania reguł wpisywałoby się w integratywną strategię negocjacyjną (*creating value*), a nie w strategię dystrybucyjną (*claiming value*). Strategia integratywna zakłada bowiem wypracowywanie w drodze negocjacji takiego porozumienia, które przyniesie korzyści obu stronom. Ich cele się nie wykluczają, a strony podejmują współpracę na rzecz ich osiągnięcia. Zatem odpowiedź na pytanie o to, czy wychowanie we współczesnej rodzinie można porównać do procesu negocjowania relacji, zarówno w odniesieniu do struktury samego procesu, jak i w szerszym rozumieniu symbolicznej interakcji, wydaje się być twierdząca.

6. REFLEKSJE KOŃCOWE: W STRONĘ PEDAGOGII NEGOCJACJI W RODZINIE

Andrew Mamo (2021), odwołując się do koncepcji edukacji i demokracji J. Dewey'a, wykorzystał pojęcie pedagogii negocjacji (*negotiation pedagogy*) do opisu demokratycznej praktyki nauczania i uczenia się czy też negocjacyjnej edukacji lub edukacji opartej na negocjacjach. Choć osadza on swoje rozważania głównie w klasie szkolnej, to jego koncepcja może być pomocna przy próbie podsumowania rozważań nad negocjacyjną naturą współczesnego wychowania w rodzinie. Autor podkreśla znaczenie współpracy między dorosłymi a dziećmi, które warto uczynić współodpowiedzialnymi za własną edukację, znaczenie budowania relacji z dziećmi na partnerskich zasadach i przełamania hierarchiczności relacji dorosłych z dziećmi, wzmacnianie zdolności dzieci do definiowania własnych celów zamiast narzucania im interpretacyjnej perspektywy dorosłych. Taka edukacja ma szansę stać się kluczowym sposobem na rozwój demokratycznych wartości i sposobów budowania relacji we współczesności oraz demokratycznej kultury, a także jej świadomych, odpowiedzialnych uczestników, charakteryzujących się poczuciem sprawstwa.

Założenia pedagogii negocjacji odnajdujemy również w koncepcjach partnerskiego wychowania w rodzinie czy też w opisach autorytatywnego, demokratycznego stylu wychowania. Wyniki badań, dotyczące wpływu takiej koncepcji

rodzicielstwa i roli rodzicielskiej na rozwój dzieci, jednoznacznie wskazują, że jest to najlepsza koncepcja wychowania z punktu widzenia potrzeb rozwojowych dzieci (Baumrind, 1991; Schaffer, 2006; Wysocka, Ostafińska-Molik, 2015; Matejevic, Todorovic, Jovanovic, 2014; Zielińska, 2012), zwłaszcza w okresie dorastania (Bi, Yang, Li, Wang, Zhang, Deater-Deckard, 2018), a także dla funkcjonowania współczesnej rodziny. Biorąc pod uwagę jej przemiany, w tym procesy demokratyzacji oraz przemiany relacji i ról rodzicielskich, w których następuje przejście od znaczenia budowanego na podstawie kulturowo nadanego autorytetu rodzicielskiego w kierunku znaczenia konstruowanego wokół bliskości i współpracy rodziców z dziećmi, negocjacje – zarówno rodzinnej codzienności, jak i tożsamości jej członków, coraz częściej będą częścią zachodzących w niej procesów, w tym procesu wychowania.

BIBLIOGRAFIA

- BĄBKA, J. (2019). Edukacja we współpracy w perspektywie na nowo odczytywanych założeń teoretycznych oraz wyzwań społecznych. *Studia Edukacyjne*, 53, 143-159.
- BECK, U. (2004). *Spółczesność ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Tłum. S. Cieśla. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- BECK U., BECK-GERNSHEIM, E. (2013). *Całkiem zwyczajny chaos miłości*. Tłum. T. Dominiak. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
- BERGER, P. L. (2001). *Zaproszenie do socjologii*. Tłum. J. Stawiński. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- BI, X., YANG, Y., LI, H., WANG, M., ZHANG, W., DEATER-DECKARD, K. (2018). Parenting Styles and Parent-Adolescent Relationships: The Mediating Roles of Behavioral Autonomy and Parental Authority. *Frontiers in Psychology*, 9, 2187.
- BIEŃKO, M., ROSOCHACKA-GMITRZAK, M., WIDEL, E. (red.) (2020). *Obrazy życia rodzinnego i intymności. Książka dedykowana Profesor Annie Kwak*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- BIŁAS-PLESZAK, E., DARGIEWICZ, M. (2020). Negocjacje we współczesnych słownikach języka polskiego oraz literaturze specjalistycznej – próba definicji. *Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, 19, 39-50.
- BŁASIAK, A. (2019). *Między (nie)obecnością a zaangażowaniem. Rodzicielstwo rekonstruowane w ponowoczesności*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum.
- BRĄGIEL J., GÓRNICKA, B. (red.) (2012). *Rodzicielstwo w kontekście współczesnych przemian społecznych*. Opole: Uniwersytet Opolski.
- CRUMP, L. (2011). Negotiation Process and Negotiation Context. *International Negotiation*, 16(2), 197-227.
- DAVIES H., CHRISTENSEN P. (2015). Sharing Spaces: Children and Young People Negotiating Intimate Relationships and Privacy in the Family Home. W: S. Punch, R. Vanderbeck,

- T. Skelton (red.), *Families, Intergenerationality, and Peer Group Relations. Geographies of Children and Young People* (s. 1-23). Singapore: Springer.
- CORTES-MORALES, S., MAIN, G. (2022). Needs or Wants? Children and Parents Understanding and Negotiating Needs and Necessities. *Childhood Vulnerability Journal*, 4(1), 13-36.
- DALY, K. (2002). Time, Gender, and the Negotiation of Family Schedules. *Symbolic Interaction*, 25(3), 3, 323-342.
- DERMOTT, E., SEYMOUR, J. (2011). *Displaying Families: A New Concept for the Sociology of Family Life*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- DZWONKOWSKA-GODULA, K. (2015). *Tradycyjnie czy nowoczesnie? Wzory macierzyństwa i ojcostwa w Polsce*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- FISHER, R., URY, W. and PATTON, B. (1991). *Getting to Yes: Negotiating Agreement without Giving In*, wyd. 2. Boston–New York: Houghton Mifflin.
- GIDDENS, A. (2006). *Przemiany intymności. Seksualność, miłość i erotyzm we współczesnych społeczeństwach*. Tłum. A. Szulżycka. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- GOŁĘBNIAK, B. D. (2005). Konstruktywizm – moda, „nowa religia” czy tylko/aż interesująca perspektywa poznawcza i dydaktyczna. *Problemy Wczesnej Edukacji*, 1(1), 13-20.
- HONNETH, A. (2014). *Freedom's Right: The Social Foundations of Democratic Life*. Cambridge: Polity.
- JAMES, A., CURTIS, P., ELLIS, K. (2009). Negotiating Family, Negotiating Food: Children as Family Participants?. W: A., James, A. T. Kjørholt, V. Tingstad, (red.). *Children, Food and Identity in Everyday Life. Studies in Childhood and Youth* (s. 35-51). London: Palgrave Macmillan.
- KORCZAK, J. (1993). *Dzieła Tom 7. Jak kochać dziecko. Momenty wychowawcze. Prawo dziecka do szacunku*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Latona.
- KLUS-STAŃSKA, D. (2000). *Konstruowanie wiedzy w szkole*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- KLUS-STAŃSKA, D. (2010). *Dydaktyka wobec chaosu pojęć i zdarzeń*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- KOHLBERG L., MAYER R. (2000). Rozwój jako cel wychowania. W: Z. Kwieciński (red.), *Alternatywy myślenia o/dla edukacji* (s. 21-65). Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- KOTLARSKA-MICHALSKA, A. (2014). Współczesne role rodzicielskie w ujęciu socjologicznym W: J. Szymanowska (red.), *Wyzwania współczesnego dzieciństwa i rodzicielstwa. Praca socjalna w perspektywie działań wychowawczych* (s. 47-66). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- KWAK, A. (2005). *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- KWAK, A. (2008). Społeczny i indywidualny wymiar rodzicielstwa. W: A. Kwak (red.). *Rodzicielstwo – między domem, prawem, służbami społecznymi* (s. 17-39). Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- KWAK, A, BIEŃKO, M. (2020). *Publiczny i prywatny obraz bliskich związków*. Kraków: Nomos.
- KWIECIŃSKI, Z. (1995). Dziesięciościan edukacji (składniki i aspekty – potrzeba całościowego ujęcia). W: Z. Kwieciński, *Socjopatologia edukacji* (s. 13-20). Olecko: Mazurska Wszechnica Nauczycielska w Olecku.
- MALEWSKI, M. (2010). *Od nauczania do uczenia się. O paradygmatycznej zmianie w andragogice*. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.

- MAMO, A. (2021). Negotiation Pedagogy as Democratic Praxis. *Negotiation Journal*, 37(2), 149-162.
- MARIANTE Neto, F. P., WENETZ, I. (2022). Women in boxing: negotiations of masculinities and femininities in the gym. *Movimento*, 28, 1-16, DOI: 10.22456/1982-8918.111694.
- MARODY, M. (2000). Społeczne negocjowanie rzeczywistości. W: M. Marody (red.), *Między rynkiem a etatem. Społeczne negocjowanie polskiej rzeczywistości* (s. 289-315). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- MATEJEVIC, M., TODOROVIC, J., JOVANOVIC, A.D. (2014). Patterns of Family Functioning and Dimensions of Parenting Style. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 141, 431-437. DOI: 10.1016/j.sbspro.2014.05.075.
- MĘCZKOWSKA-CHRISTIANSEN, A. (2020). Pulsujące metafory dydaktyki w kleszczach języka. O lingwistycznych blokadach konstruktywistycznej zmiany w kształceniu. *Problemy Wczesnej Edukacji*, 51(4), 87-98. DOI: doi.org/10.26881/pwe.2020.51.07.
- MILL, A., MAYES, R., MCCONNELL, D. (2010). Negotiating autonomy within the family: the experiences of young adults with intellectual disabilities. *British Journal of Learning Disabilities*, 38(3), 3, 194-200.
- NEWENDORP, N. (2017). Negotiating Family „Value”: Caregiving and Conflict Among Chinese-Born Senior Migrants and Their Families in the U.S. *Ageing International*, 42, 187-204.
- OLCZAK, A. (2010). *Umowa społeczna z dzieckiem jako droga ku demokracji w wychowaniu*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- OPOZDA, D. (2012). *Struktura i treść jednostkowej wiedzy o wychowaniu. Studium pedagogiczne wiedzy rodziców i jej korelatów*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II.
- OPOZDA, D. (2016). Stałość i zmienność stylu wychowania w rodzinie w teorii i praktyce edukacyjnej. *Wychowanie w Rodzinie*, 13(1), 179-191.
- OPOZDA, D., LEŚNIAK, M. (red.) (2017). *Rodzicielstwo w wybranych zagadnieniach pedagogicznych*. Lublin: Wydawnictwo Episteme.
- OSIKA, G. (2000). Negocjacje – charakterystyka problemu. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie*, 1(1467), 55-65.
- OSTROUCH-KAMIŃSKA, J. (2011). *Rodzina partnerska jako relacja współzależnych podmiotów. Studium socjo-pedagogiczne narracji rodziców przeciętnych rolami*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- OSTROUCH-KAMIŃSKA, J. (2013). Między dominacją a „zbanalizowanym partnerstwem”. Koncepcja dziecka i wychowania w rodzinie egalitarnej. *Problemy Wczesnej Edukacji*, 9(3(22)), 17-28.
- OSTROUCH-KAMIŃSKA, J. (2017a). Przełom, przejścia, przesunięcia. *Rodzina w procesie zmian. Pedagogika Społeczna*, 2(64), 83-93.
- OSTROUCH-KAMIŃSKA, J. (2017b). Demokratyzacja relacji małżeńskich i rodzicielskich we współczesnych rodzinach. *Roczniki Pedagogiczne*, 9(4), 5-17.
- PARROTT, H.M. (2012). Negotiating Work and Family. *Qualitative Sociology*, 35, 355-358.
- PAWLAK, A., (2014). „Poczytaj mi mamę przez Skypa”. Negocjowanie zakresu i modyfikowanie ról rodzinnych w rodzinach z doświadczeniem emigracji zarobkowej. *Pogranicze. Studia Społeczne*, 24, 49-71.
- PRZEWOŹNIK, J. (2020). Negocjacje w trzecim wymiarze w ujęciu harwardzkiej szkoły negocjacji. *Zeszyty Naukowe ZPSB Firma i Rynek*, 1 (57), 31-41.

- QUAH, S. (2015). *Perspectives on Marital Dissolution. Divorce Biographies in Singapore*. Singapore: Springer.
- RISSING, A., INWOOD, S. & STENGEL, E. (2021). The invisible labor and multidimensional impacts of negotiating childcare on farms. *Agriculture and Human Values*, 38(2), 431-447.
- SCHAFFER, H.R. (2006). *Rozwój społeczny. Dzieciństwo i młodość*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- SIKORSKA, M. (2009). *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- SMITHSON, J., BARLOW, A., HUNTER, R., EWING, J. (2017). The Moral Order in Family Mediation: Negotiating Competing Values. *Conflict Resolution Quarterly*, 35(2), 173-196.
- SMYTH, L. (2016). The disorganized family: institutions, practices and normativity. *The British Journal of Sociology*, 67(4), 678-696.
- SOBKOWIAK, P. (2009). Negocjowanie programu nauczania języka obcego z uczniami w Polsce. *Neofilolog*, (33), 143-156.
- STEIDL, C. R., STERK, C. E. (2016). Interpreting Productivity: Symbolic Negotiation of Gendered Faculty Career Trajectories in the United States. *Symbolic Interaction*, 39(4), 595-614.
- SZLENDAK, T. (2003). *Zaniedbana piaskownica. Style wychowania małych dzieci, problem nierówności szans edukacyjnych*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- ŚCIUPIDER-MŁODKOWSKA, M., MATYSIAK-BŁASZCZYK, A. (red.). (2022). *Od fascynacji partnerstwem do obowiązku rodzicielskiego*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- ŚLIWERSKI, B. (2007). Wychowanie. Pojęcie – znaczenia – dylematy. W: M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak (red.), *Wychowanie. Pojęcia, procesy, konteksty. Interdyscyplinarne ujęcie* (s. 25-76). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne.
- ŚLÓSARSKA, J. (2016). Autonarracja jako strategia negocjowania tożsamości w tekstach polskich migrantów przebywających w Wielkiej Brytanii i Irlandii po roku 2004. *Teksty Drugie. Teoria literatury, krytyka, interpretacja*, (3), 273-287.
- TICHENOR, V. (2005). Maintaining Men's Dominance: Negotiating Identity and Power When She Earns More. *Sex Roles*, 53(3), 191-205.
- WIETESKA, M. (2015). Międzypokoleniowy dialog wspólnie zamieszkujących dorosłych dzieci i ich rodziców – perspektywa społeczno-ekonomiczna. *Wychowanie w Rodzinie*, 11(1), 155-177.
- WYSOCKA, E., OSTAFIŃSKA-MOLIK, B. (2015). Zaburzenia przystosowania młodzieży a style wychowania w rodzinie. *Pedagogika Społeczna*, 4(58), s. 55-79.
- ZIELIŃSKA, A. (2012). Style wychowania w rodzinie pochodzenia a poczucie własnej wartości w relacjach interpersonalnych i radzenie sobie w sytuacjach trudnych u młodych dorosłych. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, 2(10), 102-134.
- ŻADKOWSKA, M. (2012). Para w praniu. O współczesnej rodzinie i codziennych czynnościach w socjologii Jeana-Claude'a Kaufmanna. *Studia Socjologiczne*, 2(205), 143-165.

RELACJE OPARTE NA NEGOCJACJACH – WYCHOWANIE W RODZINIE
W DOBIE PRZEMIAN RÓL RODZICIELSKICH

STRESZCZENIE

Celem rozważań podjętych w artykule była analiza jednego ze sposobów budowania relacji w rodzinie między rodzicami i dziećmi oraz wychowania w rodzinie opartej na negocjacjach. W artykule dokonano rekonstrukcji źródeł koncepcji negocjacji i negocjowania w dyskursie nauk społecznych, przedstawiono strukturę procesu negocjacji, jego fazy i czynniki, a także możliwe ujęcia dominujące, m.in. w zarządzaniu, socjologii, psychologii czy pedagogice, odnoszące się do procesów uzgadniania reguł, ścierania się różnych wersji tożsamości, symbolicznej interakcji czy negocjowania tożsamości. Analizując przemiany w rolach i relacjach rodzicielskich, autorka ukazuje rodzinę jako przestrzeń negocjacji oraz charakteryzuje strukturę procesu negocjacji w rodzinie. Dokonuje również charakterystyki poszczególnych obszarów negocjowania (w) rodzinnej codzienności, ukazując wychowanie jako proces negocjowania relacji w odniesieniu do istniejących koncepcji wychowania m.in. wychowania autorytatywnego w ujęciu D. Baumrind czy demokracji wychowawczej w ujęciu L. Kohlberga i R. Mayer. Na zakończenie, odwołując się do koncepcji edukacji i demokracji J. Dewey'a, analizuje konteksty pedagogii negocjacji w rodzinie.

Słowa kluczowe: negocjacje i negocjowanie; wychowanie w rodzinie; role rodzicielskie; wychowanie jako proces negocjowania relacji.

RELATIONSHIPS BASED ON NEGOTIATION – FAMILY UPBRINGING
IN THE ERA OF CHANGING PARENTAL ROLES

SUMMARY

The aim of the considerations undertaken in the article is to analyse one of the ways of building relationships in a family between parents and children and upbringing in the family based on negotiation. The article reconstructs the origins of the concept of negotiation in the discourse of social sciences, presenting the structure of the negotiation process, its phases and factors, as well as possible approaches dominating in management, sociology, psychology and pedagogy, referring to processes of agreeing on rules, clashing different versions of identity, symbolic interaction or negotiating identity. Analysing transformations in parental roles and relations, the author describes a family as a space for negotiations and characterizes the structure of negotiation process in the family. She also characterizes particular areas of negotiation (in) family everyday life, showing the upbringing as a process of negotiating relationships in relation to existing concepts of upbringing, e.g. authoritative upbringing in the view of D. Baumrind or educational democracy in the approach of L. Kohlberg and R. Mayer. Finally, referring to J. Dewey's concept of education and democracy, she analyses the contexts of negotiation pedagogy in the family.

Keywords: negotiations and negotiating; family upbringing; parental roles; upbringing as a process of negotiating the relationship.